

Globální metropole jakožto prostorové vyjádření procesu modernity *Global Metropolises as a Spatial Materialization of the Modernity Process*

Ing. Pavel Holubec

*Katedra urbanismu a územního plánování FSv ČVUT v Praze, Thákurova 7,
166 29 Praha 6 - Dejvice, pavelholubec@centrum.cz*

ABSTRAKT:

Skrze diskusi nad obsahem pojmů město a vesnice a problematické pojmenování, vymezení a charakterizaci větších sídelních útvarů je hledána smysluplná charakteristika moderní doby a moderních měst. Základem je identifikace a přiblížení procesů, které moderní město konstituují – především na základě vhledů Saskie Sassen, Davida Harvey a Manuela Castellse – ale i kritická reflexe z perspektivy každodenního žitého světa na základě prací Christiana Norberg-Schulze a Karla Kosíka. V závěru jsou redefinovány některé klíčové pojmy pro popis geografie modernity, jimiž jsou město, vesnice, metropole a krajina.

ABSTRACT:

Through the discussion about the meaning of the terms town/city and village and through the problematic name, delimitation and characteristics of larger urban structures is being sought the meaningful characteristics of modern period and modern cities. Fundamental is the identification and description of the processes that constitute the modern city – based on the insights of Saskia Sassen, David Harvey and Manuel Castells – but also the critical reflection from the perspective of daily life that is based on the works of Christian Norberg-Schulz and Karel Kosík. In the conclusion are redefined some of the key terms for a description of the geography of modernity that are: city, village, metropolis and landscape.

1 Typy sídel a jejich pojmenování

Pojem *sídlo* (nebo taky sídelní útvar) budeme používat pro označení shluku staveb, domů, či domovů, které slouží lidem k trvalému bydlení. Člověk, který v sídle bydlí je jeho *obyvatel*. Pro označení shluků budov, bez ohledu na jejich funkci, bude použito slova *zástavba*.

V češtině rozlišujeme jako dva základní typy sídel *města* a *vesnice*, přičemž s každým pojmem se pojí jak velikost sídla, tak charakter zástavby, tak způsob života. Pokud se budeme zajímat čistě o velikost sídla, máme tu následující škálu: *samota*, *osada*, *vesnice*, *městys* (městečko), *město*, *velkoměsto*.

V angličtině je škála lehce odlišná: *hamlet*, *village*, *town*, *city*, *metropolis*. *Samotě* odpovídá *hamlet*, ale *village* už odpovídá jak *vesnici*, tak *osadě*. *Město* i *town* jsou obecně používané pojmy, použitelné pro sídla od velikosti městysu až po mnohamilionová velkoměsta. V angličtině se často a také poměrně obecně používá

pojem *city*, pocházející z francouzského *cité* a ve středověku označující katedrální město – jde o sídlo větší (a důležitější) než město. Pro *city* nemá čeština vhodný ekvivalent, takže používá buď *město*, anebo, pokud chce zdůraznit jeho velikost, *velkoměsto*.

Se sídly většími než *město* či *city* má určitý problém jak čeština, tak angličtina, neboť jde o změnu nejen kvantitativní, ale i kvalitativní. Pokud chceme zdůraznit pouze velikost, obvykle se používá předpona: můžeme tak hovořit o *velkoměstě*, či *megaměstě*, a v angličtině použít slovo *megacity*.

2 Když se město stane krajinou

Proč máme takový problém pojmenovat příliš velká města? Určité vodítko nabízí Christian Norberg-Schulz, který analyzuje strukturu místa z fenomenologické perspektivy, tj. z perspektivy každodenního žitého světa, který popisuje právě běžný (tj. nikoli vědecký) jazyk. „Struktura místa musí být popsána v kategoriích *krajina* a *sídlo* a analyzována pomocí kategorií *prostoru* a *charakteru*. Zatímco *prostor* označuje trojrozměrnou organizaci prvků, které vytvářejí místo, *charakter* označuje celkovou atmosféru, která je nejobecnější vlastností každého místa.“ a dále pokračuje: „Zatímco krajiny se vyznačují rozdílnou, ale v zásadě souvislou rozlehlostí, sídla jsou uzavřenými entitami. Mezi sídlem a krajinou je proto vztah *figury* a *pozadí*. Obecně platí, že každá uzavřenost se projevuje jako *figura* ve vztahu k rozlehlému pozadí krajiny. Sídlo ztrácí svou identitu, jestliže je tento vztah narušen, stejně tak jako ztrácí svou identitu krajina jako všeobsáhlá rozlehlost.“ [1, str. 11-12]. Z této analýzy vysvítá, že pojmy *město* a *vesnice* (dva základní typy sídel) fungují pouze pokud označují figuru na pozadí krajiny. Problém nastává tehdy, jestliže se pozadím stane nikoli krajina, ale město – tj. *krajina urbanizovaná*. Běžná mluva tento problém vyřešila tak, že i v rámci urbanizované krajiny rozlišuje figuru, tj. vlastní město a myslí tím jeho *centrum*, od jeho *periferie* (říkám „jdu do *města*“ i když pouze jedu ze sídliště na Václavák, obdobně v angličtině „I'm going to *the City* to buy clothes and see a show“, anebo výraz *downtown*). Problémem je ale skutečnost, že tentýž výraz (*město*, *city*) se používá jak pro figuru, tak pro pozadí. Jinak řečeno, jak smysluplně nazvat *urbanizovanou krajinu* a nepoužít přitom slovo *město*? Problém správného pojmenování životního prostoru ale pouze indikuje hlubší problémy a rozpory.

Norberg-Schulz tvrdí, že jestliže k tomuto dochází, sídlo ztrácí svojí identitu. V podobném duchu říká Karel Kosík: „moderní doba je epochou záměny: ne-pravda se v ní prosazuje jako záměna.“ [2, str. 68] Kosík sice mluví o záměně vznešenosti grandiózností a o vítězství fungujícího provozu nad poetičností, leč jeho slova o moderní době jako epoše záměny lze použít i na záměnu *krajiny* za *krajinu urbanizovanou*. Oba dva tak vnímají moderní dobu jako úpadkovou a dnešní rozsáhlé městské aglomerace pouze vyjevují podstatu moderní doby, podle Kosíka „doby, která ztratila architekturu“ [1, str. 78]. Norberg-Schulz pak hovoří o ztrátě místa a ztrátě kvalit, krizi prostředí a krizi člověka: „většina moderních staveb existuje

v jakémsi *nikde*; nemají vztah ke krajině ani ke koherentnímu městskému celku, nýbrž žijí si svůj abstraktní život v jakémsi matematicko-technologickém prostoru, v němž se stěží rozlišuje mezi nahoře a dole“ [2, str. 190].

Ke krizi identity a pojmenování současných jevů lze přidat i poznámku Davida Harvey: „Zkušenost času a prostoru byla v historii opakovaně a radikálně transformována. Takovouto radikální transformaci prožíváme zhruba od 70. let 20. století: rozvoj telekomunikací, proudových letadel, kontejnerizace dopravy na silnicích, železnicích a oceánech, vznik trhů s budoucí dodávkou zboží (futures markets), elektronické bankovníctví a komputerované produkční systémy. Nedávno jsme prošli výrazným obdobím časo-prostorové komprese: svět se náhle zmenšil a časové horizonty, v kterých rozvrhujeme sociální aktivity, se velmi zkrátily. Naše vnímání kdo jsme, kam patříme a co zahrnují naše povinnosti – zkrátka naše *identita* – je zásadně ovlivněna vnímáním vlastní situovanosti v prostoru i čase. ... Krize identity (Kde je mé místo na tomto světě? Jakou mohu mít budoucnost?) vznikají právě ve výrazných obdobích časo-prostorové komprese. Navíc mám za to, že toto poslední období otřásl naším vnímáním kdo a co jsme natolik, že lze hovořit o obecné krizi reprezentace, která se v současném světě projevuje především v postmoderních způsobech myšlení.“ [3, str. 123-124].

3 Proces modernity

Výše naznačené problémy a krize považuji za jevy, které jsou vnitřně spjaty s *procesem modernity*, což je jednoduché označení pro vsutku komplexní proces, jehož strukturu jsem se pokusil načrtnout jinde:

„Jakkoli složité a nejednoznačně vykládané jsou pojmy *urbanizace*, *modernizace* a *kapitalismus*, zde je budeme zjednodušeně chápat tak, že urbanizace odkazuje především na proces projekce, výstavby a fixování sociálně-ekologicko-ekonomických vztahů v prostoru, modernizace odkazuje na proces neutuchajících změn technologií, společenských vztahů či mentálních koncepcí světa a kapitalismus poukazuje na imperativ růstu.

Jinými slovy řečeno, koncept města, či urbanizace odkazuje zejména na hmotný a zároveň prostorový aspekt společenských vztahů, na zhmotnění a zároveň prostorové vyjádření civilizace v nejširším smyslu. Modernizace znamená změnu, takže *modernita* poukazuje na takovou společnost (či civilizaci), která změnu nejen umožňuje, ba dokonce ji zabudovala do svých základních charakteristik. Kapitalistický mód produkce je neoddělitelně spojen s růstem, s touhou po zisku, a pro naplnění této touhy a zároveň systémové nutnosti v území dochází buď k nové výstavbě, tj. expanzi, k začleňování nových území do urbanizovaného systému, anebo k přestavbě, intenzifikaci a jiným dalekosáhlým změnám. Procesy urbanizace, modernizace a kapitalistické expanze spolu vnitřně souvisí a navzájem se ovlivňují, takže nelze říci, že jeden proces je příčinou či důsledkem druhého – jde spíše o elementy, či konstitutivní složky procesu jediného, kterému budeme říkat *modernita*. Aktuálním hmotně-prostorovým vyjádřením tohoto procesu je *moderní město*.“ [4]

Nyní udělejme malou odbočku. Analytická mysl sice ráda hledá příčiny a důsledky, ale já bych se chtěl takovému postupu vyhnout. Za prvé proto, že mi jde především o adekvátní a smysluplný popis jevů a o jejich pochopení – nikoli tedy o jejich ovládnutí či řízení. Druhý důvod je ten, že u komplexních jevů není užitečné a pravděpodobně ani možné vystopovat jednoduché příčiny či kauzální vztahy. Proto zaměřuji pozornost na proces, spíše než na věci a události. Jinými slovy řečeno, jde mi o pochopení *kontextu*, v němž mají konkrétní věci a události smysl. Pro přiblížení tohoto postupu budu opět citovat Harveyho: „Úsilí o hromadění kapitálu je ústředním motivem v příběhu historicko-geografické transformace západního světa v poslední době a zdá se, že na počátku 21. století zachvátilo celý svět. Během posledních 300 let to byla právě tato základní síla, jež přebudovala světovou politiku, ekonomiku a životní prostředí. Tento proces, spočívající v užití peněz k vydělání více peněz, samozřejmě není jediným procesem v chodu, ale je zkrátka velmi těžké pochopit sociální změny v těch posledních 300 letech bez toho, abychom ho vzali v úvahu.“ [3, str. 121]

4 Globální metropole

Teprve pokud vezmeme v úvahu procesy, které lidskou společnost a její prostorovou artikulaci utváří a přetváří, teprve tehdy máme šanci porozumět moderním městům. Je možné, že *proces modernity* je jen jiné jméno pro Kosíkova "mocného *anonymního diktátora*, který je současně mystifikátorem i okupantem" a „rozhoduje o tom, že jsou lidi zavalováni a pohlcováni nepřetržitým přívalem informací, dojmů, artefaktů, věcí, které se však dříve nebo později ztrácejí ve zrychlujícím se procesu, opotřebovávají se“ [2, str. 81]. Ale je také pravda, že právě pojmenování a odhalení našich skrytých diktátorů, je prvním krokem k osvobození od nich.

Jaké další procesy tedy utváří současná města? Významné vhledy nabízejí práce Saskie Sassen a Manuela Castellse. Sassenová se zaměřuje především na vztah světové ekonomie a městského života: „V 60. letech 20. století vstoupila organizace ekonomických aktivit do období výrazné transformace. Změny byly vyjádřeny v modifikované struktuře světové ekonomie, ale osvojily si také formy charakteristické pro určitá místa. Některé z těchto změn jsou nám dnes důvěrně známé: demontáž kdysi mocných industriálních center ve Spojených Státech, Velké Británii a v poslední době i v Japonsku; zrychlená industrializace některých zemí Třetího Světa; rychlé zmezinárodnění finančního odvětví v celosvětovou síť transakcí. Každá z těchto změn modifikovala vztah měst k mezinárodní ekonomii.“ [5, str. 3] Sassenová dále pokračuje: kombinace prostorového rozptylu a globální integrace vytvořila novou strategickou roli pro významná města, která nyní fungují čtyřmi novými způsoby: (1) jako velmi centralizované řídicí body pro organizaci světové ekonomie, (2) jako klíčové lokace pro produkční služby (firmy zabývající se financemi, pojištěním, bankovníctvím, reklamou, nemovitostmi a specializovanými poradenskými službami), které nahradily výrobu jako klíčové ekonomické sektory, (3) jako místa produkce, včetně produkce inovací v těchto klíčových sektorech, (4) jako místa odbytu pro

vyprodukované výrobky, inovace a služby. Tyto změny ve fungování měst mají zásadní dopad jak na mezinárodní ekonomickou aktivitu, tak na jejich urbanistickou formu: některá města soustřeďují kontrolu nad ohromnými zdroji, zatímco obory produkčních služeb transformovaly uspořádání měst, ekonomie a společnosti. Na světě se tak objevil nový typ města: *global city* [5, str. 3-4]. Pro tento termín ani český ekvivalent hledat nebudu, protože se ho později pokusím vymezit i s ohledem na další autory.

Jednoznačný přínos Sassenové spočívá ve velmi podrobném popisu dopadů některých technologií (zejména telekomunikací a počítačů) na sociální organizaci ekonomiky a její prostorové vyjádření. Decentralizace produkce, umožněná rozvojem telekomunikačních a dopravních sítí, tak v podmínkách kapitalismu vede k centralizaci řídicích funkcí a zisků v určitých, k tomuto účelu vhodných místech – jimiž jsou *global cities*. Ty tak nejsou pouze uzlovými body, sloužícími ke koordinaci globálních produkčních řetězců (*global assembly line*), ale též místy specifické a specializované produkce: (a) produkce specializovaných služeb, nezbytných pro chod komplexních organizací tak, aby mohly operovat prostorově rozptýlenou sítí továren, kanceláří a odbytišť – a těmito organizacemi nejsou pouze nadnárodní korporace, ale též např. státní administrativy, mezinárodní instituce, politické strany, vědecko-výzkumné organizace, nestátní organizace a hnutí či teroristické sítě; (b) produkce finančních inovací a tvorba trhů, které jsou obojí nezbytné pro mezinárodní expanzi finančních oborů. Úloha *global cities* ve světové ekonomice tak spočívá v jejich schopnosti (capability) produkovat globální kontrolu. Sassenová se zaměřuje nikoli na moc, nýbrž na produkci: produkci vstupů, které vytváří kapacitu pro globální kontrolu, ale i na infrastrukturu pracovních míst, které jsou součástí této produkce. *Global cities* tvoří systém měst, které ve výše uvedených ohledech dohromady spíše spolupracují a vzájemně se doplňují, než soutěží. Prvek soutěžení mezi městy je spojen spíše se stále přetrvávajícími (a politicky artikulovanými) *národními zájmy*. Co se týče struktury pracovních míst, přední obory upřednostňují jak vysoce, tak nízko placená místa: potřebují jak lidi dobře vyškolené, specializované a tvůrčí, tak velké množství lidí pro rutinní operace a podpůrné služby (pohostinství, úklid, doplňování zboží, provoz rozličné infrastruktury). To je ale ve velkém kontrastu s dříve převládajícími (myšleno ve vyspělých ekonomikách), středně placenými pracovními místy ve výrobě: ty byly buď zrušeny a nahrazeny automatizací, anebo převedeny na nízko placená místa, často outsourcovaná do míst s levnou a málo organizovanou pracovní silou. Jednotlivé firmy mají stále méně zaměstnanců a jsou úžeji specializované – a to se týká jak nadnárodních korporací (které se specializují na organizaci a řízení), tak jejich subdodavatelů, poradenských a projekčních firem, ale i většího množství lidí, kteří se zaměstnávají sami. Velké množství zaměstnanců tak mají především továrny, manufaktury a případně státní organizace – nejsou to však příliš dobře placená zaměstnání a jejich většina byla přesunuta mimo *global cities* - především z důvodu úspory nákladů.

Sassenová též tvrdí, že významná část ekonomického růstu v nových odvětvích byla na úkor odvětví „tradičních“, tj. především výroby – a mluví o „novém růstu ve významné míře založeném na hlubokém strukturním procesu úpadku“ [5, str. 12] a dále o asymetrii mezi růstem *global cities* a tomu neodpovídajícím růstem, či mnohdy spíše úpadkem národních států (dříve panovala značná shoda mezi růstem klíčových odvětví a růstem národních ekonomik).

Kritický pohled vůči přínosu „nových technologií“ pro společnost jako celek sdílí i David Harvey, který oživil Marxovu analýzu kapitalismu, oprostil ji od četných dogmat a významným způsobem ji doplnil o geografické či prostorové aspekty. Probíhající finanční krize pouze odhalila to, na co upozorňovali mnozí výzkumníci již dlouhá léta. Ilustrativní je rozhovor s Harveym: „Od 70. let 20. století jsme v situaci, kterou bych nazval mzdovou represí, kdy reálné mzdy prakticky nerostly. A to vedlo k problémům na trhu. Pokud potlačíte mzdy máte problém s agregátní poptávkou. Jeden ze způsobů, jímž byl tento problém vyřešen, spočíval v rozdání kreditních karet pracujícím lidem a zvýšení možnosti jejich zadlužení. Zadlužení domácností v USA se za posledních zhruba 20 let ztrojnásobilo. Klíčovou roli hrály opět finanční instituce. Nejlepší příklad, který mě napadá, je tento: finanční instituce půjčí peníze stavitelům a developerům na výstavbu bydlení, třeba kolem San Diega, a pak se potýkají s problémem, kdo to vlastně koupí. Finanční instituce tedy začnou půjčovat peníze lidem z dělnické třídy, aby si ty domy mohli koupit. Časem se ale začne nedostávat té "slušné" dělnické třídy, která by si mohla půjčit, a tak začnou půjčovat i lidem s velmi nízkým ratingem, což vedlo v posledních pěti nebo šesti letech k rozšíření podřadných hypoték. Finanční instituce tak operují na obou stranách – v produkci i spotřebě bydlení. A přivedly tím celou populaci do vážného zadlužení. No a když přijde chvíle, kdy zadlužení vzroste na úroveň, která už není slučitelná s příjmy, celé se to sesype jako domeček z karet. To je to, co právě zažíváme.“ [6]

Autorem, který přináší další inspirativní vhledy do problematiky moderních měst a moderní společnosti, je Manuel Castells, proslavený především díky svému trojdílnému opusu Informační Věk. Co se týče pojetí prostoru a urbanizace, Castells zavádí rozlišení na *prostor míst* (space of places) a *prostor toků* (space of flows). Říká, že prostor není uchopitelná realita, ale koncepce zkonstruovaná na bázi zkušenosti. „Pokud budeme pohlížet na prostor jako sociální formu a sociální praxi, v průběhu historie prostor poskytoval materiální podporu současnosti v sociálních praktikách. To znamená, že prostor definuje časový rámec sociálních vztahů. Proto se města zrodila z koncentrace funkcí vládních, kontrolních, koordinačních, z výměny zboží a služeb, z různorodého a interaktivního sociálního života. Města vlastně jsou, a to od samého počátku, komunikační systémy, které díky fyzické blízkosti zvětšují možnosti kontaktů a setkávání. Nazývám proto *prostor míst* prostorem blízkosti (sousedství).“ [7, str. XXXI] Na druhou stranu sociální praktiky týkající se komunikace jsou provozovány i na dálku prostřednictvím dopravy a posílání zpráv. „Byl to však teprve rozvoj digitální komunikace založený na mikroelektronice, pokročilé telekomunikační sítě, informační systémy a komputerovaná doprava, které

transformovaly prostorovost sociálních vztahů tím, že umožnily současnost v sociálních praktikách bez ohledu na umístění aktérů komunikace v prostoru. Tuto novou formu prostorovosti jsem koncepčně uchopil jako *prostor toků*: materiální podpora simultánních sociálních praktik, komunikovaných na dálku.“ [7, str. XXXII] Castells dále pokračuje: „Nejdůležitější charakteristika tohoto zrychleného procesu globální urbanizace je to, že jsme svědky vzniku nové prostorové formy, kterou nazývám *metropolitní region*, abych naznačil, že je metropolitní, ale zároveň ji odlišil od metropolitní oblasti, protože tato prostorová jednotka obvykle obsahuje několik metropolitních oblastí. Metropolitní region vzniká působením dvou vzájemně provázaných procesů: rozšířená decentralizace z velkých měst do přilehlých území a propojení dříve vzniklých měst, jejichž teritoria se stala integrovaná díky možnostem nových technologií.“ (7, str. XXXIII) Novost této formy Castells spatřuje nejen v její nevídané velikosti, ale i ve faktu, že tato jednotka obsahuje jak urbanizovaná území, tak zemědělskou půdu; je to polycentrická metropole, s jádry rozdílných velikostí, funkcí a důležitosti, které jsou rozptýleny podél dopravních cest. Hranice takovéto jednotky je nezřetelná a funkční vztahy rozšiřují území takovéhoto bezejmenného města kamkoli jeho sítě dosáhnou. Takovéto „město“ je sice integrovaná funkční a ekonomická jednotka, ale rozhodně nemá jednotnou institucionální ani kulturní identitu.

„Globální funkce některých oblastí v některých městech vznikají díky jejich napojení na globální sítě tvorby hodnot, sítě finančních transakcí, manažerské a jiné sítě. A z těchto uzlových míst se skrze činnost oborů produkčních služeb rozšiřují ekonomické a infrastrukturní základy metropolitního regionu. Je to spíše proměňující se dynamika sítí, a dynamika každé sítě zvláště, jež vysvětluje propojení určitých míst, než aby místa vysvětlovala rozvoj sítí. Body propojení v této globální síťové architektuře jsou body-místa, které přitahují bohatství, moc, kulturu, inovace a lidi, ať už inovativní či nikoli.“ [7, str. XXXV] Aby se nějaké místo (a město) mohlo stát uzlovým bodem globálních sítí, je důležitá jeho multidimenzionální a multimodální konektivita: napojení na všechny typy dopravních sítí, na veškeré telekomunikační a počítačové sítě a na kompletní infrastrukturu pomocných služeb (od účetnictví a bezpečnosti až po hotely a zábavu) – zde Castells navazuje na Sassenovou. Dodává dále, že místa, která leží stranou uzlových bodů a bez napojení na některou z globálních sítí, jsou místa vyloučení, „krajiny beznaděje“ a nacházejí se jak na venkově, tak uvnitř metropolitních regionů.

Castellsovým důležitým poznatkem je skutečnost, že různé sítě mají různou geografii a tedy sdílí, potřebují a umí využít pouze specifické uzlové body, potřebují ke svému fungování specifické zdroje. Body, které jsou důležité pro více sítí, jsou velmi významné, neboť umožňují jak využití různých synergií, tak jsou to jakési „přestupní stanice“, kde se potkávají lidé a produkty „z různých světů“.

I Castells identifikuje mnohé rozpory a problémy, které byly zmíněny výše, a v rámci svojí teorie je formuluje jako rostoucí oddělení *prostoru toků* od *prostoru míst*: „Ačkoli existují místa v prostoru toků a toky v prostoru míst, kulturní a sociální významy jsou

definovány v jazyku míst, zatímco fungování, bohatství a moc jsou definovány v jazyce toků. A toto je ten nejzákladnější rozpor, který vzniká v našem globalizovaném, urbanizovaném a zasíťovaném světě: ve světě, zkonstruovaném okolo logiky prostoru toků, žijí lidé své životy v prostoru míst.“ [7, str. XXXIX] I v této formulaci znovu slyšíme kritická slova Norberg-Schulze a Karla Kosíka, týkající se identity, místa člověka ve světě, každodenního žitého světa, a slov a pojmů, v kterých o světě uvažujeme. Ani Castellsovy *metropolitní regiony* obvykle nemají jméno, podobně jako máme problém pojmenovat *urbanizovanou krajinu*.

5 Pojmy pro pochopení geografie moderního světa

Slova a pojmy, které slova vyjadřují, nám pomáhají chápat i uchopovat svět. Pokud však máme pocit, že pojmy, které má to či ono slovo vyjadřovat jsou až příliš široké, příliš nejednoznačné, či dokonce pro určité společensky významné jevy správná slova a pojmy dokonce chybí, tak je se světem něco v nepořádku. Anebo se svět změnil, takže je třeba hledat nová slova a ujasnit si ve změněném kontextu pojmy.

Soudě podle všeobecné rétoriky, ale i podle výše snesených poznatků ze soudobého výzkumu a uvažování o městech, obé je dnes pravda. Na závěr se proto pokusím, formou malého slovníčku, nalézt a blíže vymezit slova a pojmy, které považuji za užitečné pro popis i chápání geografie moderního světa.

Město

Příruční slovník vymezuje *město* jako „nakupení velkého počtu domů obytných a veřejných budov, uspořádaných v ulice, jejichž obyvatelé tvoří kulturní a sociální jednotku.“ [8] Tento význam je celkem zachován, především co do popisu hmotné struktury města. Město jako kulturní a sociální jednotka se v řadě případů značně rozplizla – v tomto ohledu se začíná např. v sociální geografii používat termínu *funkční urbánní jednotka*, která je definována dojížděnkou za prací. V obecné představě města je však stále zachována Norberg-Schulzova *figura* na pozadí otevřené krajiny, tj. město jako jasně vymezený celek, ale i *figura* městského centra na pozadí městské *periferie*, tj. jako *místo, kde se něco děje*. Pojem města je tedy i nadále spojen s představou „*ohniska*, v němž je charakter prostředí zhuštěn a vysvětlen.“ [1, str. 10]. *Město* tak i v moderním světě zůstává smysluplným pojmem, jehož význam se oproti dobám minulým pouze lehce posunul.

Vesnice

Příruční slovník vymezuje *vesnici* takto: „malá osada, skládající se většinou ze zemědělských usedlostí, ves, dědina“ [8] a *ves* obdobně: „malá osada, mající většinou zemědělské obyvatelstvo, vesnice, dědina“ [8]. S kolektivizací zemědělství, jeho zprůměrněním a přesunem většiny obyvatelstva do práce v jiných oborech se tento původní význam vyprázdnil, stále však zůstává v kolektivní paměti a tedy i v pokusech o rekonstrukci místní identity, ale i např. v rozličných ekologických utopiích. Mám za to, že v současné době je *vesnice* (*ves* se používá málo) pojímána

především jako *malé obytné sídlo v otevřené krajině, obvykle se zachovanými či znovu nalezenými aspekty tradičního způsobu života*. I zde se uplatňuje motiv *figury na pozadí krajiny* a představa *ohniska*, ačkoli ta už je mnohem slabší.

Metropole

Pojem *metropole*, ačkoli pochází z řeckého *metropolis* (tj. mateřské město kolonie) a v současné angličtině je používán v přeneseném významu (*metropole* značilo centrum Britského impéria, tj. centra mateřské země Britských kolonií) má i v češtině pěkné konotace. Skládá se totiž z části *metro*, označující podzemní dráhu, a *pole*, tj. část nějakého prostoru vůbec, - což dává dohromady území obslužené metrem, obecněji území obslužené městskou hromadnou dopravou. Když si k tomuto slovu navíc připojíme anglický význam slova *metropolis* (v češtině už lehce pozapomenutý), tj. velké město, které je zároveň významným ekonomickým, politickým a kulturním centrem země či oblasti ale i centrem (ang. *hub*) regionální i mezinárodní dopravy a spojů, máme tu vhodné a i v češtině relativně dobře znějící slovo, použitelné jak pro pojem *global city* Saskie Sassen, tak pro *metropolitní region* Manuela Castellse. Pro bližší specifikaci mi přijde vhodné používat spojení *globální metropole* jako překlad *global city* a spojení *metropolitní region* pro Castellsův pojem. I pojem *metropole* svým způsobem (a ve vskutku grandiózním měřítku) zachovává pojetí Norberg-Schulzova *ohniska* – pokud uvažujeme o *globální metropoli* – neboť zde je charakter moderní doby zhuštěn (a snad i vysvětlen), právě odtud lze modernitu nejlépe pochopit. Zde se realizují slavná architektonická díla, umožňující nahlédnout charakter modernity, ale i *pomníky velikosti* onoho Kosíkova anonymního *diktátora*. A co víc, metropole *shromažďují*, anebo alespoň *hromadí* významy a bohatství celého světa – *shromažďování* je další významný Norberg-Schulzův pojem [1, str. 17], pro prosté *hromadění* se ale více hodí pojem *aglomerace*.

Krajina

Příruční slovník uvádí pouze: „kraj, končina, území“ [8]. Jestliže pojem *vesnice* se do značné míry vyprázdnil, pojem *krajina* naopak expandoval a lze říci, že do značné míry absorboval i *vesnici* a *přírodu*, a k obojímu připojil estetické konotace (harmonický *krajinný ráz*, který je třeba zachovat a chránit). *Krajina* tak dnes mnohem více souzní s Norberg-Schulzovým pojetím krajiny jako přírodního místa. Přírodní místa, a tedy i *krajina*, se navíc stávají důležitými *ohnisky* uprostřed rozsáhlých *metropolí*. Obrat ke krajině, patrný v bohaté literatuře na toto téma z poslední doby, snad naznačuje i cestu k řešení problémů modernity. Na rozdíl od ekologie, která má stále značný přídech vědecko-technického řešení, totiž *krajina* apeluje na hlubší struktury, či archetypy lidské duše.

LITERATURA:

- [1] NORBERG-SCHULZ, CH.: *Génius loci, k fenomenologii architektury*, Odeon, 1994, ISBN 80-207-0241-5.
- [2] KOSÍK, K.: *Město a architektonika světa. In: Předpotopní úvahy*, Torst, 1997.
- [3] HARVEY, D.: *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*, Edinburg University Press, 2001, ISBN 0-7486-1540-7.
- [4] HOLUBEC, P.: *Sedm urbanistických odpovědí na aktuální problémy modernity. In. Stavební obzor*, Fakulta stavební ČVUT v Praze a Fakulta stavební VUT v Brně, (připravuje se k vydání), ISSN 1210-4027.
- [5] SASSEN, S.: *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton University Press, 1991, ISBN 0-691-07866-1.
- [6] CHOONARA, J.: *Interview: David Harvey - Exploring the logic of capital. In: Socialist Review*, 04/2009, online (2010-04-14): <http://www.socialistreview.org.uk/article.php?articlenumber=10801> .
- [7] CASTELLS, M.: *The Information Age: Economy, Society and Culture, Volume I: The Rise of the Network Society*, 2nd edition, Wiley-Blackwell, 2010, ISBN 987-1-4051-9686-4.
- [8] ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ: *Příruční slovník jazyka českého*, 2007-2008 (1935-1957), online (2010-04-14): <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php>.